

УДК 159.947.5

К. І. Фоменко

кандидат психологічних наук, викладач кафедри наукових основ управління та психології Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди
м. Харків, вул. Артема, 29
e-mail: karinafom@yandex.ru

**АТРИБУТИВНІ ОСОБЛИВОСТІ ГУБРИСТИЧНОЇ МОТИВАЦІЇ
ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ**

У статті представлені психологічні підходи до дослідження типологічних особливостей атрибуції успіху, оптимістичного та песимістичного атрибутивних стилів особистості. Аналізується проблема зв'язку губристичної мотивації та атрибутивного стилю у межах типологічних профілів майбутніх психологів. Визначено психологічні особливості типологічних атрибутивних профілів у ситуаціях досягнення успіху у майбутніх психологів.

Ключові слова: атрибутивний стиль, оптимізм, песимізм, губристична мотивація.

Актуальність дослідження. Розвиток особистості студента проходить у взаємодії із безліччю ситуацій, результатом яких є успіх чи невдача. У такому випадку оцінка ситуації, її причин відбувається з допомогою атрибуції — приписування. Атрибуція успіху може бути обумовлена різноманітним психологічним фактором, до яких відноситься характер їх самоствердження — орієнтація на досягнення досконалості або переваги над іншими, однак у зазначеному контексті атрибутивні особливості особистості предметом наукового аналізу не були.

Міра наукової розробки проблеми оцінюється роботами науковців, що звертали увагу на проблематику губристичної мотивації та прагнення до самоствердження, а саме А. Адлера, Ю. Козелецького, С. М. Петрова, І. Пуфоль-Струзик, Р. І. Цвєткової, Т. Б. Хомуленко, та ін., а також на особливості атрибутивного стилю особистості — Б. Вайнера, Дж. Келлі, Дж. Роттера, М. Селігмана, Л. Абрамсона, Дж. Метальського, Л. Аллой, Е. Десі, Р. Райана.

Метою роботи було дослідити типологічні особливості атрибутивного стилю та губристичної мотивації особистості майбутніх психологів.

Методологічними засадами нашого дослідження виступають когнітивні концепції М. Селігмана, Л. Абрамсона, Дж. Метальського і Л. Аллой, які дають уявлення про безпорадність як психічний феномен [6]. М. Селігман у результаті вивчення закономірностей формування безпорадності, визначив психологічні умови формування оптимізму як стилю атрибуції [3]. У теорії М. Селігмана стиль пояснення успіхів або невдач безпосередньо пов'язаний зі стилем атрибуції, а саме: особистість, що має оптимістичний атрибутивний стиль, буде у більшій мірі демонструвати стійкий оптимістичний пояснювальний стиль і мінімізувати ймовірність невдач під час негативних подій життя, на відміну від людини із песимістичним атрибутивним стилем і симптомами вивченої безпорадності [3].

Під атрибутивним стилем розуміється характерний спосіб, яким люди пояснюють собі причини різних подій. Поняття атрибутивного (або пояснювального) стилю є ключовим поняттям переформованої теорії вивченої безпорадності і депресії,

запропонованої М. Селігманом і Л. Абрамсон [6] і її останньої версії, теорії безнадійності.

Б. Вайнер [1] в атрибутивній теорії мотивації досягнення виділив три параметри, що лежать в основі сприйняття причин успіхів і невдач: 1) параметр локусу причинності, характеризує інтернальність/екстернальність причини по відношенню до суб'єкта; 2) параметр стабільності, характеризує сталість і незмінність причини; 3) параметр контрольованості, характеризує міру керованості та контролю причин. Автор вказує на два можливих параметра причин — інтенціональність (або міру навмисності) і глобальність.

Спираючись на параметри, виділені Б. Вайнером, М. Селігман ввів поняття атрибутивного стилю і охарактеризував його, використовуючи параметри локусу, стабільності та глобальності. Параметр локусу (персоналізації) описує спрямованість причинного пояснення: на себе (у випадку, коли індивід сприймає подію, яка відбулась, як викликану внутрішніми причинами), або на зовнішній світ, інших людей («вона / вона / ви / вони в цьому винні»). Параметр стабільності (постійність, стійкість у часі) — тимчасова характеристика, що дозволяє оцінювати причину, яка має постійний або тимчасовий характер. Параметр глобальності (або широти чи генералізації) — розуміється просторова характеристика, що дозволяє описати універсальність або конкретність причинних пояснень, схильність до надмірних узагальнень чи, навпаки, конкретного розгляду окремо взятих ситуацій.

М. Селігман виділив також оптимістичний і песимістичний атрибутивні стилі, звернувши увагу на асиметричність сприйняття позитивних і негативних подій, які характерні для людей в стані психологічного благополуччя. Песимістичний атрибутивний стиль характеризується поясненням несприятливих подій (невдач) особистими (тобто внутрішніми), постійними і глобальними характеристиками, а успіхів протилежним чином — тимчасовими, що відносяться до конкретної області та викликаними зовнішніми причинами. Оптимістичний атрибутивний стиль характеризувався поясненням невдач як обумовлених зовнішніми (звинувачення інших), тимчасовими і конкретними причинами, а успіхів — як викликаними постійними, універсальними і внутрішніми (особистісними) причинами.

М. Селігман для пояснення стилю атрибуції також вводить параметр контрольованості, оскільки саме почуття «не підконтрольності» того, що відбувається, призводить до безпорадності і депресії. Згідно концепції автора, при оптимістичному (конструктивному) атрибутивному стилю успіхи сприймаються як стабільні, глобальні і контрольовані, а невдачі як тимчасові (випадкові), локальні (зачіпають лише невелику частину життя) і змінні (контрольовані). При песимістичному стилі пояснення людина розглядає негативні події, які відбуваються з ним, як викликані постійними і широкими причинами (як щось, що триватиме довго і торкнеться більшу частину його життя) і не схильний вірити, що він може їх контролювати. Успіхи ж, навпаки, сприймаються ними як тимчасові, випадкові і по суті не піддаються контролю, від них не залежать.

Оптимістичний атрибутивний стиль пов'язаний зі змінними, що відображають ефективну саморегуляцію і успішне психологічне функціонування (з мотивацією досягнення і позитивним копінгом) і особистісними рисами, що характеризують психічне благополуччя, — високою екстраверсією і низьким нейротизмом [1]. Оптимістичний атрибутивний стиль (як у позитивних, так і у негативних ситуаціях) є надійним предиктором суб'єктивного почуття щастя і фізичного і психічного здоров'я. М. Селігман висловив гіпотезу, що люди з оптимістичним стилем пояснень будуть успішні в таких типах діяльності, що вимагають наполегливості

та ініціативи і пов'язані з можливим розчаруванням, неприйняттям з боку інших людей. Це такі професійні області, які можна віднести до типу «людина-людина», наприклад, професії торгівельної області, маклерські послуги, зв'язки з громадськістю, акторська професія, добування грошей на фінансування різних проєктів та благодійні потреби, творчі професії, професії, що передбачають конкуренцію, та професії, що вимагають вміння викладатися і справлятися з високою емоційним навантаженням. На наш погляд, до кола цих професій можна віднести професію учителя, викладача та практичного психолога.

Проблема губристичної мотивації є центральною у трансгресивній концепції Ю. Козельцького, яка розглядається автором як прагнення до самоствердження. Автор розглядає зміст даного терміну через явища стійкого прагнення особистості до підкріплення і підвищення самооцінки та власної важливості, мотивацію до ствердження та росту особистісної самозначущості [4]. У психологічній науці функціонування губристичної мотивації відбувається через її дві форми — прагнення до переваги, що полягає у підкріпленні своєї самооцінки, закріпленні власного місця серед інших завдяки міжособистісному суперництву, та прагнення до досконалості, при якому індивід закріплює або посилює свою самооцінку завдяки постійному вдосконаленню своїх досягнень, підвищенню рівню досконалості, прагненню до майстерності.

Таким чином, губристична мотивація як прагнення до самоствердження, самоактуалізації, влади, досягнення у значущій діяльності, посідає важливе місце у мотиваційній сфері особистості, що прагне до успіху. Оптимістичне чи песимістичне ставлення до власних успіхів, атрибутивні особливості трактування успіху, в свою чергу, можуть бути взаємообумовленими з губристичними прагненнями особистості.

Методики дослідження. Для дослідження типологічних особливостей губристичної мотивації та атрибутивного стилю особистості нами були застосовані наступні методики.

1. Опитувальник губристичної мотивації К. І. Фоменко [5] для дослідження прагнення до самоствердження особистості, що проявляється через прагнення до досконалості та до переваги.

2. Методика «СТОУН-В» Т. О. Гордєєвої, Е. Н. Осіна та В. Ю. Шев'яхової для визначення особливостей атрибутивного стилю у майбутніх психологів [1].

База дослідження. У дослідженні приймали участь студенти факультету психології та соціології ХНПУ імені Г. С. Сковороди (30 студентів-дівчат 5 курсу віком 20-22 роки).

Аналіз результатів дослідження. Розглянемо результати діагностики атрибутивного стилю особистості майбутніх психологів. Отримані показники параметрів атрибутивного стилю дозволяють розподілити вибірку досліджуваних на наступні групи.

1) Особистості із песимістичним атрибутивним стилем, які характеризуються високими показниками параметрів глобальності, стабільності у ситуаціях невдачі, низькими показниками контролю у ситуаціях невдачі та низькими (помірними) показниками стабільності, контролю та глобальності у ситуаціях успіху.

2) Особистості із оптимістичним атрибутивним стилем, які характеризуються високими показниками параметрів глобальності, стабільності та контролю у ситуаціях успіху, високими показниками контролю у ситуаціях невдачі та низькими (помірними) показниками стабільності та глобальності у ситуаціях невдачі.

3) Особистості схильні до оптимізму, які характеризуються помірними чи високими показниками параметрів глобальності, стабільності та контролю у ситуаціях успіху, помірними чи низькими показниками контролю у ситуаціях невдачі та помірними показниками стабільності та глобальності у ситуаціях невдачі.

4) Особистості, схильні до песимізму, які характеризуються високими чи помірними показниками параметрів глобальності, стабільності у ситуаціях невдачі, низькими чи помірними показниками контролю у ситуаціях невдачі та низькими (помірними) показниками стабільності, контролю та глобальності у ситуаціях успіху.

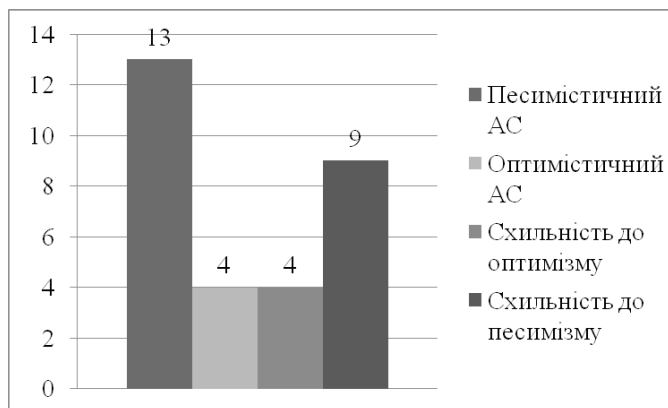

Рис. 1. Розподіл досліджуваних за атрибутивними стилями (n=30)

З рис. 1 видно, що переважна кількість досліджуваних п'ятикурсників представлені песимістичним атрибутивним стилем (43,33% вибірки), 30% вибірки мають схильність до песимізму і лише по 13,33% досліджуваних мають оптимістичний атрибутивний стиль або схильність до оптимізму. Таким чином, студентам-психологам у більшій мірі властивий песимізм як стиль атрибуції, що може ускладнювати майбутню професійну діяльність, виступати причиною професійного вигорання.

Для визначення типологічних особливостей атрибутивного стилю та губристичної мотивації нами був використаний кластерний аналіз методом К-середніх, що дозволяє дослідити профілі (типи) особистості із різними співвідношеннями рівня розвитку параметрів губристичної мотивації та атрибутивного стилю. У якості критеріїв атрибутивних типів нами були обрані параметри атрибуції (глобальність, контроль та стабільність) у ситуаціях успіху, а також обидва параметри губристичної мотивації — прагнення до переваги та прагнення до досконалості.

У результаті кластеризації даних за показниками атрибуції у ситуаціях успіху та губристичної мотивації утворилось чотири психологічні профілі:

- I — «високі показники стабільності, глобальності та контролю успіху — високі показники прагнення до досконалості — помірні показники прагнення до переваги»;
- II — «низькі показники стабільності, глобальності та контролю успіху — високі показники прагнення до досконалості — низькі показники прагнення до переваги»»;

III — «помірні показники стабільності, глобальності та контролю успіху — середні показники прагнення до досконалості — середні показники прагнення до переваги».

IV — «помірні показники стабільності, глобальності та контролю успіху — високі показники прагнення до досконалості — середні показники прагнення до переваги».

Атрибутивні профілі представлені на рис. 2.

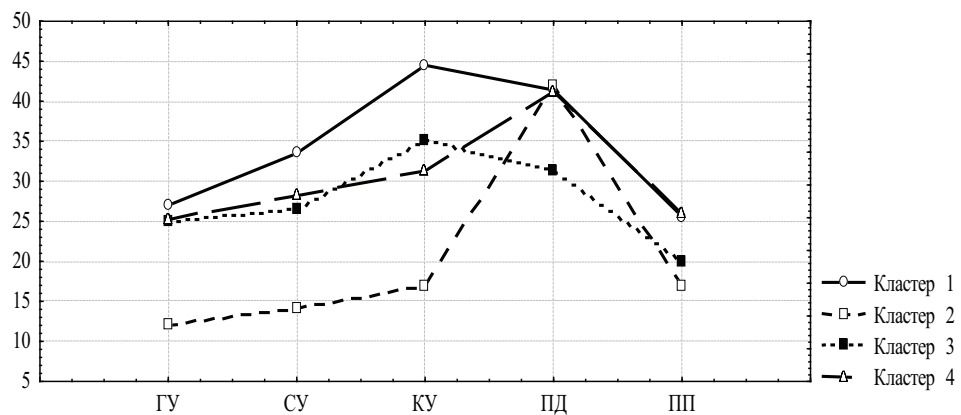

Рис. 2. Профілі атрибуції успіху у самоствердженні особистості

Встановлено, що представлена вибірка майбутніх психологів майже рівномірно представлена зазначеними атрибутивними типами ($\chi^2_{\text{Емп.}} = 3,96, p > 0,05$). Надамо характеристики кожному із представлених типів атрибуції успіху.

Перший профіль характеризується найвищими показниками усіх параметрів атрибуції успіху, прагнення до досконалості та прагнення до переваги. Студенти даного профілю мають виражене прагнення до самоствердження та характеризуються здатністю пояснювати причини власних успіхів як такі, що обумовлені внутрішніми, загальними, всеохоплюючими та стабільними факторами. Такі студенти прагнуть до самовдосконалення, розглядають власні позитивні результати діяльності як такі, що залежать від них самих. Для таких особистостей успіх — це результат постійного прагнення до досконалості та майстерності, вони сприймають успіх у житті як дещо постійне і властиве усім сферам життя та діяльності. Таким чином, даний профіль може бути умовно позначено як «Оптимістичне прагнення до самоствердження».

Другий профіль характеризується найнижчими показниками досліджуваних параметрів. Студенти даного профілю відрізняються низьким прагненням до самоствердження та песимістичним стилем атрибуції успіху. Такі студенти не ставлять перед собою цілей самовдосконалення чи досягнення переваги над іншими, а успіхи розглядають як дещо нестабільне та випадкове. Так, наприклад, висока оцінка на іспиті такими студентами вбачається як несподіваний щасливий випадок, який не повторюватиметься. Даний профіль може бути умовно названий як «Песимістична відмова від самоствердження».

Третій профіль описується помірними показниками досліджуваних параметрів та характерний для студентів, які в залежності від ситуації можуть високо оцінюва-

ти власні заслуги у досягнення успіхів у діяльності та особистому житті, розглядати їх як конкретні, чи тотальні, постійні або тимчасові. В одних сферах життя такі студенти прагнуть до майстерності та конкуренції, в інших — для них такі задачі не мають особливої цінності та принципової важливості і вони відмовляються від губристичних прагнень. Тому такий профіль можна умовно назвати «Ситуаційним».

На відміну від попереднього профілю, четвертий профіль характеризує досліджувану групу студентів як таких, що прагнуть до самовдосконалення. Прагнучи до майстерності, такі студенти по-різному оцінюють причини власних успіхів. На наш погляд, такий профіль має бути широко представленим як серед студентів, так в інших вікових групах. В одних ситуаціях такі індивіди поводять себе як оптимісти, в інших — як песимісти, що є природнім та оптимальним у їх особистому шляху до досконалості та майстерності, тому у певній мірі зазначений профіль можна назвати «Оптимальним».

Розглянемо особливості атрибуції невдач у майбутніх психологів із різними атрибутивними профілями. Встановлено статистично значущі відмінності у рівні розвитку показників глобальності та стабільності у ситуаціях невдачі. Так, встановлено, що показники стабільності ($t=2,23$, $p<0,05$) та глобальності ($t=2,21$, $p<0,05$) у ситуаціях невдачі у п'ятикурсників профілю «Оптимістичне прагнення до самоствердження» вище, ніж у юнаків «Оптимального» профілю. Отже, надмірний оптимізм студентів у ситуаціях успіху поєднується із ставленням до невдач як до чогось постійного, тривалого та всеохоплюючого у більшій мірі, ніж у студентів із помірними показниками оптимізму у ситуаціях успіху. В свою чергу, прагнення до досконалості та «тверезе» ставлення до успіхів (помірний рівень стабільності, глобальності та контролю у ситуаціях успіху) може обумовлювати ставлення до невдач як до таких, що мають тимчасовий та конкретний характер.

Встановлено, що показники стабільності у ситуаціях невдачі у юнаків «Ситуаційного» профілю вище, ніж у юнаків «Оптимального» профілю ($t=2,53$, $p<0,05$). Таким чином, високі показники прагнення до досконалості, характерні для «Оптимального» профілю, обумовлюють оптимізм у ситуаціях невдачі, які сприймаються даними студентами як тимчасові, нетривалі та короткочасні.

Висновки

1. Атрибутивний стиль особистості може бути визначений як спосіб, яким особистість пояснює причини успіхів та невдач, виходячи із характеристик локусу, стабільності та глобальності. Губристична мотивація як прагнення до самоствердження посідає важливе місце у мотиваційній сфері особистості, що прагне до успіху. Оптимістичний чи песимістичний стиль атрибуції успіхів пов'язані з губристичними прагненнями особистості.

2. Дослідження співвідношення параметрів стабільності, глобальності та контролю у межах атрибутивного профілю студентів дозволило отримати наступні групи майбутніх психологів: особистості із песимістичним атрибутивним стилем, особистості із оптимістичним атрибутивним стилем, особистості схильні до оптимізму, особистості, схильні до песимізму. Для досліджуваної вибірки майбутніх психологів найбільш характерним є песимістична спрямованість атрибутивного стилю.

3. У результаті кластерного аналізу показників губристичної мотивації та атрибутивного стилю особистості майбутніх психологів утворилось чотири атрибутивних профілі: перший профіль характеризується найвищими показниками усіх параметрів атрибуції успіху, прагнення до досконалості та прагнення до перева-

ги — «Оптимістичне прагнення до самоствердження»; другий профіль характеризується найнижчими показниками досліджуваних параметрів — «Песимістична відмова від самоствердження»; третій профіль описується помірними показниками досліджуваних параметрів — «Ситуаційний»; четвертий профіль характеризує досліджувану групу студентів як таких, що прагнуть до самовдосконалення — «Оптимальний». Студенти «Оптимального» профілю характеризуються найнижчими показниками песимізму у ситуаціях невдачі.

Список використаних джерел та літератури

1. Гордеева Т. О. Диагностика оптимизма как стилия объяснения успехов и неудач. Опросник СТОУН / Т. О. Гордеева, Е. Н. Осин, В. Ю. Шевяхова. — М.: Смысл, 2009, — 152 с.
2. Гордеева Т. О. Психология мотивации достижения. Учебное пособие/ Гордеева Т. О. — М.: Смысл; Изд. центр «Академия», 2006. — 333 с.
3. Зелигман М. Как научиться оптимизму / М. Зелигман. — М.: «Вече, Персей, АСТ», 1997. — 432 с.
4. Козелецкий Ю. Человек многомерный (психологические эссе) / Юзеф Козелецкий. — К.: Лыбидь, 1991. — 288 с.
5. Фоменко К. И. Губристична мотивація особистості: віковий аспект / Фоменко К.И. — Х.:ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2012. — 222 с.
6. Abramson L. Hopelessness depression / Abramson, L. Y., Alloy, L. B., & Metalsky, G. I. — In G. Buchanan & M. E. P. Seligman (Eds.), Explanatory Style, 1995. — pp. 113-134.

References

1. Gordieieva T. O. Diagnostika optimizma kak stilia obiasnieniia uspehov i neudach. Oprosnik STOUN / T. O. Gordieieva, E. N. Osin, V. Yu. Sheviahov.-M.:Smysl,2009,-152s.
2. Gordieieva T. O. Psihologiiia motivatsii dostizheniia. Uchebnoie posobiie / Gordieieva T. O. —M.:Smysl; Izd. Tsentr «Akademiiia», 2006.-333s.
3. Zeligman M. Kak nauchytsia optymizmu / M. Zeligman.-M.: «Vieche, Persei, AST», 1997.-432s.
4. Kozielietskii Yu. Chieloviek mnogomiernyi (psihologichieskie esse) / Yuzef Kozielietskii.-K.: lybid Kozielietskii, 1991. — 288s.
5. Fomenko K. I. Gubrystychna motyvatsiia osobystosti: vikovy aspekt / Fomenko K. I.— H.:HNPU imeni H. S. Skovorody,2012.-222s.
6. Abramson L. Hopelessness depression / Abramson, L. Y., Alloy, L. B., & Metalsky, G. I. — In G. Buchanan & M. E. P. Seligman (Eds.), Explanatory Style, 1995. — pp. 113-134.

К. И. Фоменко

кандидат психологических наук,
преподаватель кафедры научных основ управления и психологии
Харьковского национального педагогического университета
имени Г. С. Сковороды

АТРИБУТИВНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ГУБРИСТИЧНОЙ МОТИВАЦИИ ЛИЧНОСТИ БУДУЩИХ ПСИХОЛОГОВ

Резюме

В статье представлены психологические подходы к исследованию типологических особенностей атрибуции успеха, оптимистического и пессимистического атрибутивных стилей личности. Анализируется проблема связи губристической мотивации и атрибутивного стиля в пределах типологических профилей будущих психологов. Определены психологические особенности типологических атрибутивных профилей в ситуациях достижения успеха у будущих психологов.

Ключевые слова: атрибутивный стиль, оптимизм, пессимизм, губристична мотивація.

K. I. Fomenko

Ph.D. in Psychology, lecturer and scientific bases of psychology Kharkiv G. S. Skovoroda National Pedagogical University

FEATURES HUBRISTYCHNOYI MOTIVATION ATTRIBUTE OF FUTURE PSYCHOLOGIST

Abstract

The article presents psychological approaches to the study of typological characteristics of attribution of success, optimistic and pessimistic personality style attribute. The problem of correlation between hubristic motivation and attributive style within the typological profile of future psychologists. Psychological characteristics of typological attribute profiles in situations of success of future psychologists were determined. The aim of the study is to explore the typological features of hubristic attributive style and motivation of future psychologists. The given parameters of attributive style allow us to divide the selection of the studied into the groups. In order to determine the typological characteristics of attributive style and hubristic motivation we have used cluster analysis with K-means method, which allows us to investigate the profiles (types) of a person with different correlations of the individual level of hubristic motivation and the parameters of attributive style. Attributive style of a person can be defined as the way with the help of which a person explains the causes of success and failure, based on the characteristics of the locus, stability, and globality. Hubristic motivation as a desire for self-assertion takes an important place in the motivational sphere of a person who is striving for success. Optimistic or pessimistic attributive style is associated with hubristic desire of a person.

Keywords: attributive style, optimism, pessimism, hubristic motivation.

Стаття надійшла до редакції 13.10.2013